

## SURİYELİ SİĞINMACILAR VE ÇALIŞMA HAYATI: SORUNLAR, TESPİTLER VE ÖNERİLER\*

Bekir KOCADAŞ\*

### ÖZ

Suriye’de çıkan iç savaştan sonra ülkemize dört milyondan fazla sığınmacı gelmiştir. Çeşitli mesleklere sahip olan bu insanlar çalışma hayatına atılıp, yaşamını sürdüreceği kazanç elde etmek için uğraş vermektedirler. Bu insanların sığınmacı olmaları onları pek çok sorunla karşı karşıya bırakmıştır. Bu sorunlardan biri belki de en önemlisi emeklerinin karşılığını alamamalarıdır. Örneğin Kilis’te yaşanan sorunlar bağlamında konu aslında nitel-nicel araştırma yönteminin araştırma tekniğine uygun olarak tartışılabilir. Kilis’te sosyal hayatın içinde yer alan insanlar aynı zamanda çalışma hayatına da katılmışlardır. Fakat çalışma hayatında yerli çalışanla aynı işi yapmalarına rağmen aynı ücreti alamamaktadırlar. Çalışma saatleri de çok uzundur. Ayrıca sosyal güvenlik açısından da benzer sorunlar yaşanmaktadır. Ama öte yandan da “Suriyeli sığınmacılar yüzünden işini kaybettiğine inanan” yerli halkta tepki ve nefret sorunu da oluşmuştur.

**Anahtar Kelimeler:** Suriyeli Sığınmacılar, Çalışma Hayatı, Ücret, Çalışma Saatleri, Sosyal Güvenlik Sorunu, Sığınmacılara Karşı Oluşan Tepki.

## SYRIAN ASYLUM SEEKERS AND WORKING LIFE: PROBLEMS, FASTENING AND SUGGESTIONS

### ABSTRACT

After the internal war in Syria, more than four million asylum seekers came to my country. These people, who have various professions, are engaged in working life and trying to make a profit for their life. These people have faced many problems as they are asylum seekers. Perhaps the most important of these problems is that they can not afford to pay for their labor. For example, in the context of the problems experienced in Kilis, the issue can be discussed in accordance with the research technique of the qualitative-quantitative research method. In Kilis, people involved in social life also participated in working life. However, they do not get the same salary although they do the same job with domestic employees in their working life. Working hours are also very long. There are also similar problems in terms of social security. But on the other hand, it is the reaction and hatred that arises from the indigenous people who "believe that they have lost their jobs because of Syrian asylum seekers".

**Keywords:** Syrian Asylum Seekers, Working Life, Fee, Working Hours, Social Security Problem, Reaction to Asylum Seekers.

---

\*Bu çalışma, 20-22 Ekim 2017 tarihleri arasında Adıyaman’da düzenlenen II. Uluslararası Gerçek ve Umut Arasında Suriyeli Mülteciler Sempozyumu’nda “Suriyeli Sığınmacılar ve Çalışma Hayatı: Sorunlar, Tespitler ve Öneriler” başlığıyla sunulan sözel sunumun gözden geçirilmiş ve genişletilmiş halidir.

\*Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fak., Sosyoloji Bölümü.

## GİRİŞ

Günümüzde ekonomik sıkıntılar özellikle de işsizlik gibi problemler toplumun bütün kesimlerini yakından meşgul ederken; neredeyse nüfusumuzun %4'ünü oluşturan sığınmacıların gittikleri yerde (Türkiye başta olmak üzere) karşılaştıkları problemlerin başında *ekonomik* sıkıntılar gelmektedir. Sığınmacıların istihdam meselesi, ekonomik problemlerin en önemlisidir. Türkiye, geçiş coğrafyasında bulunması sebebiyle göçlere yönelik farklı tecrübelerin zaman zaman öznesi, zaman zaman da nesnesi olarak ciddi bir tarihi birikime sahiptir. Türkiye, coğrafi yapısı itibarıyla göç veren ve alan ülkeler arasında bir köprü konumundadır. Bununla birlikte son yıllarda Türkiye transit geçiş ülkesi olmanın yanı sıra göç alan “*hedef ülke*” olma durumuna geçmiştir. Türkiye açısından konu Irak ve Suriye'deki iç savaşlar sonrası yoğunlukla gündeme gelmiştir. Bundan önce de Afganistan, İran, Irak, Türk Cumhuriyetleri ve Afrika'dan çok sayıda göçmen gelmiştir. Bugün ise özellikle Suriye'den gelen tahminen dört milyonu geçen sığınmacı ciddi problemlerle karşı karşıyadır. Türkiye imzaladığı uluslararası sözleşmeler gereği sadece Avrupa ülkesinden gelen göçmenlere “*mülteci*” statüsü vermiş ve bunlarla ilgili birtakım yükümlülükleri üstlenmiştir. Buna karşılık Asya ve Afrika'dan gelen göçmenler koruyucu düzenlemelerin dışındadır. Bu durum Suriye ve Irak'tan gelen sığınmacıların karşı karşıya olduğu problemlerin barınma, iye ve güvenlik seviyesinin üzerinde giderek karmaşıklaşmasına yol açmaktadır. Son dönemlerde Türkiye'den transit olarak Batıya geçmek isteyen sığınmacı göçmenlerin yaşadığı dram bunun açık göstergesidir. Hukuki, siyasi ve kültürel problemler dışarıda tutulacak olursa bugün karşı karşıya olduğumuz en önemli ekonomik sorun sığınmacıların “*çalışma*” problemidir. Kamplarda kalan sığınmacılar hariç diğerleri başta Güneydoğu Anadolu bölgesi olmak üzere ülke geneline dağılmış durumdadır. Bunların bir kısmı Batı'ya iltica etmeyi amaçlarken çoğunluk için ise Türkiye son durak mahiyetindedir. Bunlar hayatlarını devam ettirebilmek için çalışmak zorundadırlar. İç savaş sonucunda milyonlarca insanın dramatik bir şekilde memleketlerini terk edip sığınmacı durumuna düşmesi evrensel düzeyde ekonomik ve siyasal tartışmalar doğurmuştur. Türkiye, hem Suriye ve Irak'la komşu olması, hem de dini ve milli yakınlık sebebiyle konunun tam merkezindedir (Koç-Görücü-Akbıyık, 2015). Bu nedenlerden dolayı konunun farklı bakış açılarından ele alınıp incelenmesi ve araştırılması hayati öneme sahiptir.

Özellikle 80'li yıllardan itibaren yaşanan insani krizlerle birlikte dünya genelinde başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunan göçmenlerin sayısında büyük oranda artışlar meydana gelmeye başlamış, çeşitli ülkelerde yaşanan sosyo-ekonomik ve özellikle de siyasi istikrarsızlıklar zorunlu göç hareketi olan toplu sığınmacı akımlarını beraberinde getirmiştir. Soğuk savaşın son yıllarında Afganistan'da Sovyet işgaliyle başlayan iç savaşlar ve ardından ABD'nin Afganistan'ı işgaliyle devam eden süreçten, günümüze kadar Afganistan göç veren ülkelerin başında yer almış ve dünyanın ana mülteci/sığınmacı kaynağı olmuştur. 2014 yılına kadar dünya genelindeki mülteci/sığınmacıların yarısından çoğunu (%55'ini) Afganistan, Somali, Irak ve Sudan gibi iç savaş ve çatışma yaşanan dört ülkeden kaçan insanlar oluşturmuştur. 1.6 milyon Afgan mülteciye ev sahipliği yapan Pakistan, en fazla mülteci kabul eden ülkelerin başında yer almıştır. Daha Suriye krizinin üçüncü yılında başka ülkelere göç ederek sığınma talebinde bulunan Suriyeli sayısı, Birleşmiş Milletlerin (BM) yetki alanındaki en büyük mülteci nüfusu olan Afganların sayısını geçmiştir (Tunç, 2015:31). Günümüzde Türkiye özellikle Suriyeli sığınmacı ağırlayan (dört milyonu geçen sığınmacı sayısı) ülkeler arasında ilk sırada yer almaktadır.

Bir diğer sorun ise karıştırılan *mülteci* ve *sığınmacı* kavramlarıdır. Türkiye açısından bu iki kavram çok farklı anlamlara sahiptir. Benzer şekilde, birbirine karıştırılan kaçak göç kavramı da, mülteci ve sığınmacı kavramlarından kesin çizgilerle (en azından kâğıt üzerinde)

ayrılmaktadır. Türkiye'ye son yıllarda *mülteci* değil, *sığınmacı* göçü olmaktadır. Yasal bir statüye sahip olan sığınmacılar, ilk geldiklerinde ilgili yerlere mültecilik başvurusu yapana kadar kaçak konumda bulunmaktadır. Başvurusu kabul edilmeyenlerin *kaçak* konumu devam etmektedir (Şahin, 2015:2).

Kısacası özellikle Suriye'den gelen sığınmacıların barınması ve çalışması başta olmak üzere çeşitli sorunlarını Türkiye göğüslemek zorunda kalmıştır. Gelen sığınmacıların %90'a yakını şehirlerde yaşamakta ve geçimlerini yaptıkları işlerle sağlamaya çalışmaktadırlar. Türkiye'de çalışma hayatında karşılaşılan sorunlar, yeni gelen sığınmacıları da çok yakından etkilemektedir.

## **SİĞINMACILARIN ÇALIŞMA HAYATINA DAİR DÜZENLEMELER**

Mültecilerin hakları 1951 Cenevre Sözleşmesi'nde detaylandırılmıştır. Sözleşmede yer alan haklardan (*Sözleşmenin 17, 18 ve 19. Maddeleri mültecilerin buldukları ülkelerdeki çalışmalarını düzenlemektedir. Buna göre sözleşmeyi kabul eden bir ülkede muntazam bir şekilde ikamet eden mülteciler yabancılara eşit haklara sahiptirler*) bazıları şunlardır (Koç-Görücü-Akbıyık, 2015:70):

-Taraf devletler, *ücretli mesleklerde* çalışmak bakımından bütün mültecileri vatandaşlarına tanıdıkları çalışma haklarıyla aynı noktaya getirme konusuna sıcak bakacaklardır (Madde-17).

-Taraf devletler, ülkelerinde yasal olarak ikamet eden mültecilere, ücretli çalışmanın yanı sıra tarım, sanayi, küçük sanatlar ile ticaret sahalarında kendi işyerlerini açmak ve sanayi, ticari şirketler kurmak haklarıyla ilgili olarak, mümkün olduğu kadar müsait ve her halde genel olarak aynı şartlardaki yabancılara tanıdıklarından daha az müsait olmayan muameleyi uygulayacaklardır (Madde-18).

-Her taraf devlet, ülkesinde yasal olarak ikamet eden ve bu devletin yetkili makamlarınca tanınan diplomalara sahip olup bir ihtisas mesleğini icra etmek isteyen mültecilere, mümkün olduğu kadar müsait ve her halde aynı şartlar içindeki tüm yabancılara sağlanandan daha az müsait olmayan şekilde muamele uygulayacaktır(Madde-19).

-Taraf devletler, bu gibi mültecilerin, anavatanları dışında, uluslararası ilişkilerini yürüttükleri ülkelere yerleşmelerini temin için, kanunlarına ve anayasalarına göre ellerinden gelen çabayı göstereceklerdir(Madde-19).

Koç-Görücü-Akbıyık'a (2015:71-77) göre, Türkiye'de mültecilik mevzuatının temelini 1951 tarihli "*Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi*" oluşturmaktadır. Türkiye bu sözleşmeyi 1961 yılında kabul etmiştir. Fakat Türkiye ihtirazı şerhinden dolayı sadece Avrupa'dan gelen kişileri mülteci statüsünde kabul etmekte; Avrupa ülkeleri dışından gelen yabancılara mülteci değil; "*sığınmacı*" olarak tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye, 1951 Sözleşmesini "*Avrupa dışından mülteci kabul etmemeye ilişkin*" coğrafi çekince koyarak kabul etmiştir. Daha sonra kabul edilen ek protokolle çekince koyma hakkı ortadan kalksa da, sözleşmeyi bu çekinceyle imzalayan ülkelerin hakları korunduğundan Türkiye sözleşmeye söz konusu coğrafi çekince ile taraftır. Dolayısıyla yabancılara yönelik düzenlemeleri genel olarak uluslararası ve ulusal düzeyde olmak üzere iki başlık altında ele almak mümkündür. Bunlar;

### **1-Uluslararası Düzeydeki Düzenlemeler**

#### **-1951 Tarihli Mültecilerin Hukuki Durumu Hakkında Sözleşme**

Sığınma hakkı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 14. Maddesinde "Herkesin zulüm karşısında sığınma hakkı vardır" ifadesiyle temel bir hak olarak vurgulanmıştır

#### **-1954 Tarihli Vatansızların Hukuki Durumu Hakkında Sözleşme**

26.4.1954 tarihinde imzalanan Vatansızların Hukuki Durumu Hakkında sözleşme1960'ta yürürlüğe girmiştir.

### **-Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmeleri**

ILO'nun 97 sayılı İstihdam Amacıyla Göç hakkındaki sözleşmesiyle, 143 sayılı “Göçmen İşçiler Hakkındaki Sözleşmesi” göçmen işçilerin haklarını güvence altına almak ve onlara yönelik kötü uygulamaları önlemeyi amaçlamaktadır. Bu sözleşme hükümlerine göre göçmen işçiler ücret, çalışma süreleri, sendika üyeliği gibi konularda yerli işçilerle eşit hakka sahiptir.

### **2-Ulusal Düzeydeki Düzenlemeler**

Türk mevzuatında iltica ve sığınma ile ilgili hususlar farklı düzenlemelerde yer bulmuştur. Sığınmacılar ve mültecilerle ilgili yapılan özel düzenlemelerle birlikte bu kişilerle ilgili düzenlemelerin çoğu “*Yabancılar*” başlığı altında düzenlenmektedir. Anayasa’da, İskân Kanunu’nda, Pasaport Kanunu’nda, Vatandaşlık Kanunu’nda, Askerlik Kanunu’nda, Yabancıların Türkiye’de İkamet ve Seyahatleri Hakkındaki Kanunu’nda, sığınmacı ve mültecilere yönelik hükümler yabancılar başlığı altında düzenlenmiştir. Geçmişten bugüne yapılan düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

-1932 Tarihli 2007 Sayılı Türkiye’de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun

-1934 Tarihli ve 2510 Sayılı (Eski) İskân Kanunu

-1950 Tarihli 5683 Sayılı Yabancıların Türkiye’de Seyahat ve İkametleri Hakkında Kanun

-1961 Anayasası ve Yabancıların Çalışması

-1964 Tarihli 403 Sayılı Türk Vatandaşlık Kanunu

-1982 Anayasası ve Yabancıların Çalışması

-1994 Tarihli İltica ve Sığınma Yönetmeliği

-2003 Tarihli 4817 Sayılı Yabancıların Çalışma Kanunu

-2006 Tarihli 5543 Sayılı İskân Kanunu

-2006 Tarihli 5490 Sayılı Nüfus Hizmetleri Kanunu

-2009 Tarihli 5901 Sayılı Türk Vatandaşlığı Kanunu

*-30 Mart 2012 Tarihli ve 62 Sayılı “Türkiye’ye Toplu Sığınma Amacıyla Gelen Suriye Arap Cumhuriyeti Vatandaşlarının ve Suriye Arap Cumhuriyetinde İkamet Eden Vatansız Kişilerin Kabulüne ve Barındırılmasına İlişkin Yönerge”*

**-2013 Tarihli ve 6458 Sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (YUKK)**

-Geçici Koruma Yönetmeliği (22.10.2014/29153)

Özetle Üstün’e (2016:5) göre, sığınmacıların iş piyasasına (çalışma hayatına) erişimini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapması, Türkiye’nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan bir yükümlülüktür. Türkiye uzun yıllar boyunca bu alanda mülteci ve sığınmacılara özel bir düzenleme yapmamış, normal yabancıların iş piyasasına erişimlerine

ilişkin düzenlemeler mülteci ve sığınmacılar için de yeterli görülmüştür. Uygulamada ise mülteci ve sığınmacıların Türkiye'deki 'geçici' durumları nedeniyle iş piyasalarına erişimle ilgili mevcut yasal kanallar sığınmacılar ve mülteciler tarafından neredeyse hiç kullanılmamış/kullanılamamıştır. 2013 tarihinde çıkarılan Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, uluslararası korumadan yararlananlar için *çalışma izni* alma yolunu açık tutarken geçici korumadan yararlananların erişime ilişkin düzenleme getirmemiştir. *Yasal yollardan çalışma izni almayan/alamayan sığınmacılar kayıt dışı olarak çalışmak durumunda kalmışlardır*. Suriyeli sığınmacılar krizine kadar yönetilebilir görülen bu durum, geçici korumadan yararlanan tahminen yarım milyon Suriyeli sığınmacının iş piyasasına girmesiyle yönetilebilirlik sınırını aşmış ve hükümet, alanla ilgili düzenleme yapmak durumunda kalmıştır. 2014 Ekim ayında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliği ve 2016 Ocak ayında çıkarılan "Geçici Korumadan Sağlanan Yabancılarla Çalışma İzni Verilmesine İlişkin Yönetmelik", hükümetin bu alanda attığı en somut adımlar olmuştur. Çalışma izni verilmesi bir taraftan sığınmacıların emeğinin özel sektör tarafından ucuza kiralanarak sömürülmesine engel olacak, diğer taraftan da sığınmacılara kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkânı vererek sürekli yardımla geçinmeye nazaran daha onurlu bir hayat sürmelerini sağlayacaktır.

### Çalışma Hayatına Dair Sorunlar

1960'lı yıllardan itibaren göçe kaynaklık eden ülkelerden biri olan Türkiye, ilginç sayılabilecek bir biçimde 1990'lı yıllardan sonra düzensiz göçmenlerin hedefi veya transit geçiş ülkesi haline gelmeye başlamıştır. Türkiye'nin komşularındaki, sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik değişmelerin de etkisi ile gelen göçmenlerin (son zamanlarda özellikle Suriye'den gelen sığınmacılar) bir kısmı işgücü piyasalarına dâhil olma girişiminde bulunmuşlardır. Nitekim göçmenlerin gerek Türkiye'ye gelişleri, gerekse ülke içinde hizmet sektörünün farklı alanlarında enformel olarak istihdam edilmeleri kısaca görünür olmaları bir süre kamusal alanda işgücü piyasalarının işleyişi açısından bir sorun olarak algılanmamıştır (Lordoğlu, 2015:321).

Fakat 2011 yılından başlayarak Türkiye bugüne kadar gelen sığınmacıların sayısı dört milyonu geçince sorunların boyutu da büyümeye başlamıştır. Bunların büyük bir kısmı sınır illerinde bir kısmı da daha sonraki süreçte ülkenin diğer illerine dağılmıştır. Yerel halkla beraber yaşamaya başlamışlardır. Savaşın süresinin uzaması, Suriye'den gelen göç dalgasını beklentinin çok ötesine taşımıştır. Türkiye, mevcut durum itibarıyla ilk etapta iki milyona yakın Suriyeliyi sınırları içerisinde misafir etmek ve dolayısıyla geniş kapsamlı bir sığınmacı krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle sınır illerinde yaşayan yaklaşık on milyonluk nüfus bir anda iki milyona yaklaşan bir nüfusu ağırlamak durumunda kalmıştır (Tunç, 2015:31-36). Türkiye daha bu şok dalgasını atlarmaya çalışırken gelenlerin sayısı da artmaya devam etmiştir. Ülkenin sınır boylarındaki iller, gelen bu akını kaldırabilme gücünden yoksun olduğu için yeni gelenler, diğer illere yerleşmeye başlamıştır. Bu gün itibarıyla Türkiye'de her ilde belirli sayıda sığınmacıya rastlamak mümkündür. Göç müdürlüğünün internet sitesinde hangi ilde kaç sığınmacı yaşadığı vb. istatistikler yer almaktadır.

Boyras (2015:45)'a göre Suriyeli sığınmacıların başta beşeri sorunlar olmak üzere, kültürel ve yaşam tarzı farklılıkları ekonomik anlamda işsizlik, açlık, yoksulluk, ayrıca yerleşme, konut ihtiyacı da en önemli problemleri arasında yer almaktadır. Ülkemize gelen bu insanlar daha çok kaçak yollarla gelmeyi tercih etmişlerdir. Bundan dolayı sığınmacılar gittikleri ülkelerde yaşamlarını idame ettirebilecekleri her türlü işi yapmaya da hazır dılar.

Suriyeli sığınmacılar, göç ettikleri topluma bir tutunma stratejisi olarak, düşük nitelikteki işleri bile kabul edip çalışmaya başlamışlardır. Dolayısıyla, toplu göçle gelen sığınmacılar, yerli işverenler için birden bire “*ucuz işgücü deposu*” haline gelivermiştir. Her türlü işte çalışma, talep ve arzusunda olan bu sığınmacılar, aynı zamanda yerli işgücünden çok daha düşük ücrete ve uzun çalışma saatlerine razı olduklarından, kısa sürede yerli işverenler için *cazibe* merkezi oldular. Kısacası Suriyeli sığınmacılar, çalıştıkları yerlerde yerli işçilerden çok daha ucuza, uzun süre ve sigortasız çalıştırılmaktadırlar. Çalışma izinleri olmayan ve geçimlerini sağlayabilmek için çalışmak zorunda olan Suriyeliler (Deniz-Ekinci-Hülür, 2016:24), acımasız iş dünyasının çarkları arasında ezilmektedirler.

Çok kısa bir sürede ülkenin her yerine (en ücra illere kadar) akın eden sığınmacılara yerli halk çeşitli tepkiler göstermiştir. Özellikle gelenekleriyle, adetleriyle ve alışkanlıklarıyla kısacası kültürleriyle farklı bir yaşam tarzına sahip olan sığınmacılara yerli halkın tepkisi çok da olumlu olmamıştır. Süreçte bu *olumsuz* tepki artmaya da başlamıştır. Çünkü tepkinin temel sebeplerinden biri sığınmacıların, yerli halkın çalışma alanına girmeye başlamalarıdır. Yerli halk bu yeni gelen sığınmacılarla rekabet etmek zorunda kalmışlardır ve çalışma hayatında özellikle kaybeden taraf olmuştur. Çünkü yeni gelen mülteciler çok ama çok düşük ücretlerle ve uzun çalışma süreleriyle, sigortasız çalışma şartlarıyla iş aramaya başlamışlardır. Birden bire ülke Suriyeli sığınmacı işçi cennetine dönmüştür. Bütün bunlar karşısında yerli çalışanların ve onların ailelerinin ve toplumsal çevrelerinin sığınmacı karşıtlığı, istenmeyen olayların ve davranışların oluşmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla yerli halkla sığınmacı göçmenlerin yaşadığı gerilimler, toplumsal dışlanma olgusunu doğurmakta ve bu dışlanmanın daha ziyade sosyo-ekonomik faktörlerden (Ciherci, 2012:131; Akt.: Deniz-Ekinci- Hülür, 2016:25) beslendiği görülmektedir.

Zira bu dışlanmanın temeli Türkiye'nin işgücünün çalışma durumları ile ilgilidir. Türkiye'nin işgücü, 2017 yılı Şubat döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre 1 milyon 175 bin kişi artarak 30 milyon 855 bin kişi, işgücüne katılma oranı ise 1 puan artarak %51,8 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemler için yapılan kıyaslamalara göre; erkeklerde işgücüne katılma oranı 0,8 puanlık artışla %71,7, kadınlarda ise 1,2 puanlık artışla %32,3 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye genelinde 15 ve daha yukarı yaştakilerde işsiz sayısı 2017 yılı Şubat döneminde geçen yılın aynı dönemine göre 676 bin kişi artarak 3 milyon 900 bin kişi oldu. İşsizlik oranı ise 1,7 puanlık artış ile %12,6 seviyesinde gerçekleşti. Aynı dönemde; tarım dışı işsizlik oranı 2,1 puanlık artış ile %14,8 olarak tahmin edildi. Genç nüfusta (15-24 yaş) işsizlik oranı 4,7 puanlık artış ile %23,3 olurken, 15-64 yaş grubunda bu oran 1,8 puanlık artış ile %12,9 olarak gerçekleşti. Şubat 2017 döneminde herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı olmadan çalışanların oranı, bir önceki yılın aynı dönemine göre 0,7 puan artarak %32,8 olarak gerçekleşti (TUİK, 2017).

**Tablo1:Mevsim etkilerinden arındırılmamış temel işgücü göstergeleri, Şubat/2016-Şubat/2017**

	Toplam		Erkek		Kadın	
	2016	2017	2016	2017	2016	2017
15 ve daha yukarı yaşta kişiler	(Bin)					
Nüfus	58 433	59 567	28 866	29 476	29 567	30 091
İşgücü	29 680	30 855	20 478	21 124	9 202	9 731
İstihdam	26 456	26 956	18 419	18 662	8 037	8 294
Tarım	4 876	5 036	2 785	2 881	2 091	2 155
Tarım dışı	21 580	21 920	15 633	15 781	5 946	6 139
İşsiz	3 224	3 900	2 060	2 462	1 165	1 438
İşgücüne dahil olmayanlar	28 753	28 712	8 388	8 352	20 365	20 360
	(%)					
İşgücüne katılma oranı	50,8	51,8	70,9	71,7	31,1	32,3
İstihdam oranı	45,3	45,3	63,8	63,3	27,2	27,6
İşsizlik oranı	10,9	12,6	10,1	11,7	12,7	14,8
Tarım dışı işsizlik oranı	12,7	14,8	11,3	13,1	16,3	18,9
15-64 yaş grubu						
İşgücüne katılma oranı	55,6	56,8	76,4	77,3	34,7	36,2
İstihdam oranı	49,4	49,5	68,6	68,0	30,2	30,7
İşsizlik oranı	11,1	12,9	10,2	11,9	12,9	15,0
Tarım dışı işsizlik oranı	12,8	14,9	11,3	13,2	16,4	19,0
Genç nüfus (15-24 yaş)						
İşsizlik oranı	18,6	23,3	17,4	21,5	20,7	26,6
Ne eğitimde ne istihdamda olanların oranı <sup>(1)</sup>	23,1	23,9	13,6	14,9	32,5	33,0

Tablodaki rakamlar yuvarlamadan dolayı toplamı vermeyebilir.

(1) Çalışmayan ve eğitimde (örgün ve yaygın) olmayan gençlerin, toplam genç nüfus içindeki oranıdır.

### Kaynak: TÜİK, 2017

Özetle Suriyeli sığınmacıların çalışmalarının toplumsal hayata etkilerini *olumlu* ve *olumsuz* olmak üzere iki şekilde ele alarak değerlendirmek mümkündür:

**-Sığınmacıların Çalışmalarının Toplumsal Hayata Olumlu Etkileri;** Türkiye'de işgücü piyasasını ve birçok sektörün üretim kapasitesini etkileyecek olan Suriyeli işçilerin çalıştırılması, iş dünyası tarafından olumlu karşılanmaktadır. Zira Türkiye'de üretim sektörlerinde ilgi görmeyen pek çok vasıfsız iş için yüz binlerce Suriyeli talip durumdadır. İş dünyasında başta tekstil olmak üzere üretime dayalı sektörlerde eleman açığının gün geçtikçe fazlaştığına ve binlerce firmanın vasıfsız eleman ihtiyacından dolayı tam kapasite üretim yapamadığına dikkat çekilmektedir. Öte yandan ayrıca, Suriyeli sığınmacıların emek arzı açısından homojen bir grup oluşturmadıkları, içlerinde kırsal kökenli ve vasıf düzeyi düşük sığınmacılar çoğunlukta olmakla birlikte, kent kökenli ve belirli vasıflara sahip yüksek eğitimli kişilerin de bulunduğu anlaşılmaktadır. Kayıtlar çok sağlıklı olmamakla birlikte sığınmacılar içinde üniversite mezunu olanların sayısı 35 bin civarındadır. Yetişmiş işgücünün, bulunduğu ülkeye üreteceği katma değer vasıfsız işgücüne göre daha fazladır. Ayrıca bu açığın sığınmacılardan karşılanması yetiştirme maliyetini sıfırlayacağından ülke ekonomisi açısından ilave bir kazanç olacaktır. Türkiye bu konuda elini çabuk tutmadığı takdirde bu potansiyelden yararlanamadığı gibi, gelişmiş ülkelerin işine yaramayacağı için Türkiye'den ayrılamayan vasıfsız sığınmacı işgücüne istihdam üretebilmek için fazladan kaynak harcamak durumunda kalacaktır. Dolayısıyla nitelikli sığınmacı işgücünün ekonomiye kazandırılması konusunda işverenlerin asgari ücret bariyerini aşmaları ve ücretleri ve çalışma şartlarını istihdamı cazip kılacak ölçüde yukarıya çekmeleri gerekmektedir. Aksi halde bu potansiyeli Türkiye'de tutmak zor olacaktır. Bir diğer olumlu taraf ise Suriyelilerin kurduğu şirketlerin sınır bölge ekonomisini canlandırmasıdır. Suriyeli tüccarların Türk mallarını, kendi iş bağlantıları üzerinden Ortadoğu pazarına ulaştırmaları, Suriye krizinin sınır illerinin ihracatı üzerinde yarattığı olumsuz etkinin azalmasını sağlamaktadır (Üstün, 2016:6). Özellikle nitelikli iş gücünün ülkede tutulması ve bunlardan faydalanılması hem ülkeye katkı sağlayacaktır hem de onların uyum süreçlerini de artıracaktır.

**-Sığınmacıların Çalışmalarının Toplumsal Hayata Olumsuz Etkileri;** Suriyeli sığınmacıların, Suriye'deki iç çatışmanın gittikçe uzaması, kamplara kabul edilmek için uzun süre beklemeleri, ellerindeki nakit birikimlerini tüketerek ailelerin ihtiyaçlarını karşılayamayacak duruma gelmelerinden dolayı umutsuzluğa kapılmaları ve derneklerden ve

devletten yeterli yardım alamamaları nedeniyle bir an önce çalışmak zorunda kalmasının vasıfsız işgücü piyasasında rekabeti arttırdığı görülmektedir. Özellikle yeni işe almalarda sigortalı yerli işçiye göre neredeyse maliyeti % 50 daha düşük olan Suriyeli sığınmacıların tercih edilmesi sıklıkla rastlanan bir durumdur ve bu durumun asgari ücretle çalışan yerli işçiler üzerinde bir işten çıkarma baskısı oluşturduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durumu destekleyen bir çalışma da Dünya Bankası'nın Ağustos 2015'de yayınladığı araştırma “Suriyeli Mültecilerin Tük İşgücü Piyasasına Etkileri” adlı rapordur. Raporda istihdamdaki mültecilerin özellikle kayıt dışı, düşük vasıflı ve kadın çalışanları işlerinden ettiği gösterilmektedir. İkame oranının neredeyse bire bir olduğu hesaplanmaktadır. Bununla birlikte bu ikameye rağmen ilgili bölgelerde işsizliğin artmadığı görülmektedir. Bu sürpriz bulgunun iki nedeni söz konusu: Bir yandan genç kızların okula devamlılığı artmakta, diğer yandan da işlerini kaybedenler işgücü piyasasından çekilmektedir. Dolayısıyla işgücü arzı geriliyor. İşgücü piyasasının Suriyeli sığınmacıların varlığı nedeniyle çalışanlar aleyhine ucuzlaması ve hatta yerel halktan işini kaybedenlerin sayısının artması, özellikle Suriyelilerin yoğun oldukları bölgelerde çok ciddi gerginliklere de yol açabilmektedir. Bu durum sadece işgücü piyasası için değil, küçük çaplı esnaf ve sanatkârlar için de söz konusudur. Suriyeli sığınmacıların bir bölümünün de bağımsız olarak çalıştıkları görülmektedir. Bunların daha çok kayıt dışı küçük esnaf olarak faaliyet göstermeleri aynı alanda faaliyet gösteren yerli esnaf için ciddi bir rekabet sorunu oluşturmaktadır. Bu yeni sığınmacıların vergilendirilmeleri konusunda gösterilen hoşgörü gerginlik unsuru olmaya aday görünmektedir. Suriyelilerin “kayıt dışı” bir ekonomi yarattıkları, vergi ödemedikleri ve kendilerinin bu anlamda haksız rekabetin mağduru olduklarına inanan yerel halkın şikâyetleri hızla yükselmektedir. İşini kaybeden yerel halkın çoğunluğu, işlerini Suriyelilerden dolayı kaybettiğine ve dolayısıyla iş fırsatlarının da ellerinden alındığına inanıyor (Üstün, 2016:7). İş piyasaları özellikle yerli halkı da göz önünde bulundurarak koşulları yeniden düzenleyerek, en azından yerli halkın Suriyeli sığınmacılara husumet duymalarını minimum düzeye düşürebilecektir.

Üstün (2016:8)'e göre, sığınmacıların iş piyasasına erişimleri konusunda öncelikle cevaplandırılması gereken soruların başında kayıt dışı çalışmanın mı, çalışma izni verilmesinin mi milli iş piyasasını daha olumsuz etkileyeceği sorusu yer almaktadır. Suriyeli sığınmacıların “kayıt dışı ekonomi” çerçevesinde, yani asgari ücretin de altındaki ücretlerle ve sigortasız olarak çalıştığını ortaya koymuştur. Ucuz ve kayıt dışı işgücü olarak kullanılan Suriyeliler istihdam edilince yerini aldıkları işgücü de yeniden “iş arama” sürecine girmektedir. Dolayısıyla Suriyeli göçmenlerin (sığınmacıların) istihdam piyasasına olumsuz etkisi devam etmektedir.

## Yöntem

Bu çalışma ile 2017 yılının Temmuz ayında Kilis'te gerçekleştirilen alan araştırmasından elde edilen veriler kullanılarak, Suriyeli sığınmacıların çalışma hayatına dair sorunları analiz edilmeye çalışılmıştır. Araştırma, nitel ve nicel araştırma yönteminin alandan bilgi toplama tekniklerine uygun yani yarı yapılandırılmış olarak yirmi Suriyeli sığınmacı ile görüşülerek yapılmıştır. Görüşmeciler rastlantısal olarak seçilmiştir. Çalışma hayatında yaşanan sorunların neler olduğunu öğrenmeye yönelik sorular sorulardan hareketle, çeşitli analizler yapılmıştır. Kamplarda kalanlar bu uygulamaya dâhil edilmemiştir. Bu çalışmanın uygulama ayağı, Kilis merkezde bulunan Suriyeli sığınmacılarla yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilere dayanmaktadır. Katılımcılarla görüşme ve veri toplama işi, sahayı tanıyan bir anketör (aracı) kullanılarak gerçekleştirildi. Bu araştırma verilerinin analizinde, elde edilen veriler arasındaki ilişkiler, sorular dikkate alınarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla araştırmadan elde edilen benzer veriler, aynı başlıklar altına toplanarak tasnif edilmeye çalışılmıştır.



## Bulgular ve Değerlendirme

Kilis ilinde Temmuz 2017 tarihinde gerçekleştirilen saha araştırmasının bulgularının değerlendirilmesi, sığınmacıların Türkiye'deki çalışma hayatına dair sorunları hakkında önemli bilgiler vereceği düşünülmektedir. Faydalı olacağı düşünüldüğü için bu araştırma yapılmıştır. Elde edilen bulgularımızı yedi başlık altında ele alıp, değerlendirdik ve yorumladık.

**1-Yaş Durumu:** Araştırmaya katılan Suriyeli sığınmacıların yaş dağılımı 18-43 yaş arasındadır. Bunların hepsi çalışma yaşında olan ve çalışabilecek güçte olan insanlardır. Bir kısmı ev hanımı ya da öğrenci olmasına rağmen buldukları durumun vahametinden dolayı bir işte çalışmayı talep etmektedirler.

## 2-Cinsiyet Durumu:

Cinsiyet	N	%
Kadın	10	50
Erkek	10	50
Toplam	20	100

Araştırmamıza katılanların kadın ve erkek oranının eşit olmasına özen gösterdik. Zira artık günümüzde çalışma hayatına kadınlar da katılım sağlamaktadırlar ve ayrıca toplumsal hayatın zorluklarına ve sorumluluklarına birlikte katlanmaktadırlar.

**3-Meslek Durumu:** Araştırmaya katılan sığınmacıların Suriye'deki meslekleri ile Türkiye'deki mesleklerinin ne olduğu sorulmuştur. İlk verilen meslek Türkiye'de yaptıkları *parantez* içinde verilen ise Suriye'de yaptıkları meslekleridir. *Burada dikkat çeken durum, eğitim isteyen özellikle yüksek eğitim isteyen mesleklerle sahip olanlar ile beceri ve yetenek isteyen bir mesleği icra edenler genellikle gittikleri yerlerde de aynı mesleği icra ediyorlar.* Araştırmaya katılanların Türkiye'deki ve Suriye'deki mesleklerini şöyle sıralayabiliriz: Öğretmen (işçi), hafızlık (aynı), el işi (öğrenci), eliş (aynı), kuaför (aynı), lise öğrenci (çiftçi), üniversite öğrencisi (aynı), öğretmen (tercüman), şoför (çiftçi), işçi (çiftçi), şoför (aynı), avukat (öğretmen), inşaat (memur), ev hanımı (öğrenci), öğretmen (aynı), terzi (aynı), doktor (aynı), şoför (tercüman), ev hanımı (aynı), lise öğrencisi (aynı).

## 4-Aylık Gelir Durumu:

Aylık Gelir	N	%
Çalışmıyor	4	20
500-1000	7	35
1001-1500	7	35
1501-2000	-	-
2001-2500	1	5
2501 ve yukarı	1	5
Toplam	20	100

Suriyeli sığınmacıların gelirleri incelendiğinde yükseköğrenim görenlerin ve bir meslek sahibi olanların belirli ve düzenli bir kazançları mevcuttur. Bunların yanında düzenli bir gelir elde

edemeyenler araştırmaya katılanların %20'sini oluşturmaktadır. Unutulmamalıdır ki düzenli gelir elde edemeyenler ve belli bir yaşam standardının altında kalanlar, çeşitli toplumsal sorunların oluşmasına sebep olabilecek potansiyele sahip olan kitleyi oluştururlar.

### 5-Çalışma Saatleri:

Çalışma Saatleri	N	%
8	8	40
9	3	15
10	2	10
11	5	25
12	-	-
13	-	-
14 ve yukarısı	-	-
Cevapsız	2	10
<b>Toplam</b>	<b>20</b>	<b>100</b>

Günlük çalışma saatlerinde dikkati çeken, *özel* ve *resmi* işlerdeki çalışma sürelerinin değişmesidir. Resmi işlerde çalışanlar günlük sekiz saat çalışırken, şoförlük, kuaförlük ve terzilik gibi özel işler yapanlar daha uzun süre çalışmaktadırlar. Çalışma süresi sığınmacıların aleyhine olacak şekilde çok istismar edilmektedir. Bildirilen şikâyetlerin başında gelenlerden biri de çalışma süreleri ile ilgili olan husustur.

**6-Türkiye’de yaşadığınız sorunlarınızı en önemlisinden başlayarak yazar mısınız?** Diye sorduğumuz soruya genelde verilen cevapları aşağıda olduğu gibi sınıflandırmaya çalıştık.

- Dil Sorunu; iletişim, dil problemleri, dil öğrenme imkânının olmaması,
- Türk yasalarını bilmemekten dolayı tedirginlik,
- Yasal ve resmi işlemlerde zorluklar yaşanıyor,
- Resmi nikâh yapamamaları,
- Hastane işlemlerinde zorluklar,
- Kimlik sorunu,
- İşyeri açtığı için Türklerle yaşanan sıkıntılar; mesela dükkânın çamplarını kırmışlar,
- Yabancıların az ücretle uzun süre çalıştırılması,
- Muhtaç insanların yardım almalarının hor görülmesi,
- Geçici koruma kimliği olmayanın zor durumda kalmasına rağmen hastanelere alınmaması,
- Temiz kiralık ev bulamamak,
- Özel iş kurmak çok zor,

- Türk yasalarını bilmemekten kaynaklanan sorunlar,
- Ev ve sığınma sorunu, kiralık ev sorunu
- Geleneklerin farklı olmasından kaynaklanan sorunlar,
- Türkiye’de fiyatların yüksek olması (pahalılık var).
- Ev ve ikamet sorunu,
- Afad’tan kimlik alma sorunu,
- Hammadde sorunu,
- İş bulma ve işsizlik sorunları,
- Ev kirası yüksek,
- Türkiye’ye uyum sorunu,
- Kimlik sorunu, sistemde görünmemek,
- Kızılay yardımlarında sorun oluyor.

**7- Çalışma şartlarıyla ilgili yapılmasını/düzeltilmesini istediğiniz şeyler nelerdir?**  
Sorumuza verilen cevaplar şunlardır:

- İşyeri ruhsatı verilmemesi, bunun düzeltilmesi,
- Aylık gelir artırılmalı,
- Elindeki diplomayla iş yapmak ve böylece düzenli gelir elde ederek ailesini geçindirmek istiyor,
- Öğrenci bursu verilmeli,
- İşyerine ruhsat verilmeli,
- Türklerden tehdit ve baskı görmek istemiyor,
- Çalışma saatlerinin düzeltilmeli, çalışma süresi çok uzun,
- İşverenler çalışma iznine başvurmalı,
- Yapılan işe uygun ücret verilmeli,
- Türkmenlere iş izni ve TC kimliği verilmeli,
- Aylık gelir çok düşük, yükseltilmeli,
- Çalışıkları işyeri sigorta yaptırmalı,
- Suriyeli kadınlar da iş bulabilmeli. Bu sorunun temelinde Barın’a (2015) göre Suriyeli sığınmacı kadınların başta *eğitim (eğitim düzeyleri çok düşük)* olmak üzere pek çok faktörün kadınların iş bulmasını olumsuz etkilemesidir. Kadınların kamplarda olması yaşlarının küçük ya da çok yaşlı olması, geleneklerinin ve alışkanlıklarının bazı ortamlara girmesini yasaklaması gibi faktörler de iş bulmalarını olumsuz etkilemektedir.

Sığınmacıların çalışma şartlarına dair talepleri aslında bizim iş hukukumuzda var olan uygulamaları içermektedir. Eğer bir hukuksuzluk varsa, bu hukuksuzluğu düzeltecek ve bu insanların mağduriyetini bir şekilde ortadan kaldıracak düzenlemeleri siyasi irade ivedi olarak yapmalıdır. Bilim insanlarına düşen bunları tespit edip, ortaya koymaktır.

## SONUÇ

Toplu göç hareketlerinin nedenlerinin başında savaşlar gelmekte, savaşların uzun sürmesi ve yaşanan şiddet, açlıklar, hastalıklar vs. göçü zorunlu ve dolayısıyla kaçınılmaz hale getirmektedir. Toplu göç hareketinin “zorunlu göç” olarak tanımlanabilmesi için iki şartı taşıması gerekmektedir. Bunlardan birincisi ülkenin toplam nüfusunun en az %1’inin tehlike altında olması, diğeri ise en az 100 bin insanın şartlar gereği veya zorla yaşadığı yerden ayrılmış olmasıdır. Günümüzde toplu göç hareketlerinin dünyada neredeyse tüm ülke sınırları arasında gerçekleşmesi, devletlerin bu konu üzerine eğilmesini zorunlu hale getirmiş, göç hareketlerinde ise sığınmacıların davranışları her zaman (Tunç, 2015:31-32) önemli bir yere sahip olmuştur.

Çalışma imkânı elde eden sığınmacı, ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde duracak ölçüde bir kazanç elde ettiği takdirde, psikolojik olarak kendisini ev sahibi topluma yük olarak görmekten kurtulacaktır. Aynı şekilde ev sahibi ülke vatandaşları da çalışan ve üreten insanları, kendi birikimlerini paylaşmaya gelen kişiler olarak görmeyecektir. Böylelikle çift yönlü bir süreç olarak tarif edilen entegrasyonun önündeki iki önemli psikolojik bariyer ortadan kalkmış olacaktır (Üstün, 2016:1).

Suriyeli sığınmacı akınının etkilerinin ise işgücü piyasasında zannedilenden daha karmaşık olduğu, olumsuz etkilerle olumlu etkilerin bir arada yaşandığı anlaşılmaktadır. Suriyeli sığınmacıların işgücü piyasasına entegre olabilmeleri için (Üstün, 2016:8-9) yukarıda belirlenen sorunlar ve tespitler doğrultusunda şu önerilerde bulunmak mümkündür:

-Suriyeli sığınmacılara öncelikle Türkçe eğitimi, ardından da mesleki eğitim verilmeli ve bu topluma uyumlarının temel şartları olarak kabul edilmelidir.

-Sığınmacıların istihdamında sorunların minimize edilebilmesi için bir taraftan güncel ve ciddi bir bölgesel ve sektörel işgücü analizi yapılması, diğer taraftan da sığınmacıların eğitim ve meslek vasıflarının ortaya çıkarılması için mevcut kayıtların sağlıklı bir biçimde detaylandırılarak yenilenmesi gerekmektedir.

-Nitelikli olan işgücünden yeterlilikleri belgelendirilerek faydalanılması konusunda çalışmalar yapılmalı, eğitimi yetersiz olanlar konusunda ise mesleki eğitim imkânları sağlanmalıdır.

-Suriyeli göçmenler için yeni istihdam alanları yaratılmalı ve bunlar kayıtlı çalıştırılarak istihdam piyasasına etkisi azaltılmalıdır. Kapsamlı, bütünleşik bir plan dâhilinde istihdam imkânı yaratılmaması halinde, Suriyelilerin Türkiye ekonomisini bozma ihtimali çok yüksektir.

-Nitelikli sığınmacı işgücünün Türkiye ekonomisine kazandırılması için çalışma izni ve asgari ücretin ötesinde cazip şartlar ve imkânlar oluşturulması gerekmektedir.

-Suriyelilerin mevcut koşullarda istihdam edilebilmeleri için sektörel-bölgesel analizler yapılmalı ve çalışma haklarındaki (hukuku) belirsizlik ortadan kaldırılmalıdır.

-Özetle, yasal olarak kaçak statüde bulunan sığınmacıların çalışma izni almalarının imkânsızlığı (statülerinden dolayı), onları iş piyasalarında ucuz ve emeği sömürülen işgücü durumuna düşürmektedir. Bu hukuki belirsizlikler araştırmamızda da sıkça dile getirilen sorunlar arasında yer almaktadır.

## KAYNAKÇA

- BARIN, H. (2015). Türkiye'deki Suriyeli Kadınların Toplumsal Bağlamda Yaşadıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri. Göç Araştırmaları Dergisi. Cilt:1, Sayı:2.
- BOYRAZ, Z. (2015). Türkiye'de Göçmen Sorununa Örnek Suriyeli Mülteciler. Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks. Vol. 7, No. 2.
- CİĞERCİ, N. (2012). "Bursa-Kırcaali Hattı: 1989'da Gelen Bulgaristan Göçmenleri Örneği", Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar, (Der. S. Gülfer Ihlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner). İletişim Yayınları, İstanbul, SS.107-134; Akt.: DENİZ, A. Ç. - EKİNCİ, Y. - HÜLÜR, A. B. (2016). Suriyeli Sığınmacıların Karşılaştığı Sosyal Dışlanma Mekanizmaları. www.sbard.org, Yıl: 14, Sayı:27, SS. 17 – 40.
- KOÇ, M.-GÖRÜCÜ, İ.-AKBIYIK, N. (2015). Suriyeli Sığınmacılar ve İstihdam Problemleri. Birey ve Toplum Dergisi. Cilt: 5, Sayı:9.
- LORDOĞLU, K. (2015). Türkiye'ye Yönelen Düzensiz Göç ve İşgücü Piyasalarına Bazı Yansımalar. Çalışma ve Toplum, Sayı:1.
- ŞAHİN, Ç. (2015). Türkiye'de Göçmen İşçiler Sorunu. Toprak İşveren Sendikası.
- TUİK. (2017). <http://www.tuik.gov.tr>, (Erişim Tarihi:26.07.2017).
- TUNÇ, A. Ş. (2015). Mülteci Davranışı ve Toplumsal Etkileri: Türkiye'deki Suriyelilere İlişkin Bir Değerlendirme. Tesam Akademi Dergisi / Turkish Journal of Tesam Academy. Temmuz- July. 2 (2). 29 – 63.
- ÜSTÜN, N. (2016). Suriyelilerin Türk İşgücü Piyasasına Entegrasyonu Sorunlar-Öneriler. Konya Ticaret Odası Araştırma Raporu Ekonomik Araştırmalar ve Proje Müdürlüğü Yay. Konya.